

ԵԿԵՂԵՑԱԳԻՏԱԿԱՆ

Գէորգ Լոռեցի Եպիսկոպոսի Նամակը

Գէորգ Լոռեցի Եպիսկոպոսի (+1072) այս պատասխան նամակը ուղղուած է Ասորւոց Անտիոքի Պատրիարք Յովհաննէս Բաշուշանի (1064-1073), որ իր գրութեամբ քննադատած է Հայ եկեղեցւոյ քանի մը սովորութիւնները իբրեւ հակականոնական: Գէորգ Եպիսկոպոս հմտօրէն կը պաշտպանէ մեր եկեղեցւոյ հնաւանդ սովորութիւնները: Այս գրաբար-նամակը շահեկան ըլլալուն, զայն կը ներկայացնենք աշխարհաբար թարգմանութեամբ: Թարգմանութեան համար օգտագործած ենք գրաբար բնագիրը՝ առնուած Երուսաղէմ տպուած (1994) Գիրք Թղթոցէն:

Գիրք Թղթոցը Հայ եկեղեցւոյ կանոնական եւ դաւանաբանական պաշտօնական գրութեանց այն հաւաքածոն է որ սկիզբ առած է Անիի Հայոց Հայրապետանոցին մէջ եւ իր կազմութիւնը կը պարտինք Յովհաննէս Օձնեցի կաթողիկոսին (+728): 711 էջերէ բաղկացած այս Գիրք Թղթոցը կը սկսի Երուսաղէմի Մակար Հայրապետի (324-333) կանոնական նամակով՝ ուղղուած Հայոց Տէր Վրթանէս Եպիսկոպոսին: Գիրք Թղթոցի գրութիւնները ղետեղուած են ժամանակագրական կարգով, եւ Գէորգ Լոռեցիի այս նամակը ղետեղուած է 624-656 էջերու մէջ:

Նամակը երկար ըլլալուն, զայն բաժնեցինք ենթաբաժանումներու՝ Բաղարջ Հաց, Անապակ գինի, Ուսչ օրհնել, Օրուան սկիզբը, եւ, Մնունդ եւ Աստուածայայտութիւն, որպէսզի դիրին ըլլայ հետեւիլ այդ նիւթերուն:

Հայոց Տէր Գէորգ Եպիսկոպոսի եւ Հոգեշնորհ
իմաստասէրի պատասխան նամակը
Ասորւոց Յովհաննէս Պատրիարքին
(1064-1073)

Աստուածապարգեւ Տէր Յովհաննէս՝ Ասորւոց Հովտապետիդ եւ մեծապատիւ Պատրիարքիդ սիրոյ գրութիւնը եւ ողջոյնի նամակը կարգացի եւ՝ Աստուծոյ նուաստ ծառայ՝ Տէր Գէորգ Հայոց Եպիսկոպոս, եւ տեսնելով անոր մէջ սիրոյ արծարծումը, եւ ունեցայ մտքի զուարթութիւն եւ բերկրութիւն, եւ օրհնեցի բարեխնամ Աստուած, որ չպակսեցուց իր գթութեան ողորմութիւնը իր արարածներէն, այլ միշտ թափեց զայն որպէս առաւօտեան ցօղ եւ իբրեւ արեգակի լոյս, որով սրբուելով կը պայծառանան Անոր հաւատացող անձեր եւ կը բերկրին բազմաթիւ մարդիկ, եւ (այսպիսով) կը կատարուի Արարիչին սիրոյ կամբը մարդոց մէջ, որ ըսաւ, "Սիրեցէք զմիմեանս, որպէս եւ սիրեցի" (Յով. ԺԳ. 34), եւ դարձեալ թէ՛ "Որ սիրէ զիս զպատուիրանս իմ պահեցէ": (Յով. ԺԳ. 15, 21): Եւ Անոր պատուիրանները անոնք են, որ մարդիկ զիրար Հոգան Հոգեւոր սիրով եւ հաւանութեամբ (ընդունելով), մինչեւ որ բոլորս Հասնինք կատարեալ չափահասութեան՝ Աստուծոյ որդի Քրիստոսին, միաձին Բանը Աստուծոյ, որ ելաւ Հօրմէն՝ իր ծնողին կամքով եւ հաճութեամբ, եւ եկաւ սերմանելու մարդոց

որդիներու սրտերուն մէջ Հօր ճանաչողութիւնը, ինչպէս ինք կ'ըսէր "Ծանուցի զանուն քո մարդկան" (Յով. Ժէ. 6):

Արդ, բարի սերմանողէն ձեր Հոգիներու անդաստանին մէջ սերմանելու սուրբ Հաւատքի սերմերը՝ ուղիղ խոստովանութիւնը Սուրբ Երրորդութեան, ձեր սուրբ Հայրերուն եւ վարդապետներուն լեցուն եւ անթերի աւանդը կ'ընդունինք եւ կը պատուենք: Իսկ ձեր նորամուտ (եկամուտ) կարգերուն եւ օտարախորհուրդ թերի գործերուն վրայ կը տրտմինք եւ կը հեծենք, որոնք չստացաք Սուրբ Եփրեմէն, ոչ իսկ անոր նմանող ուղղափառ վարդապետներէն, ոչ ալ առաքեալներու եւ Սուրբ Հայրերու կանոնական հրահանգներէն, այլ՝ հերետիկոսներէ եւ սուրբ Հաւատքի գեղեցիկ սերմերը ապականողներէ, որոնք ջանացին մտնել եւ եղծանել գեղեցկութիւնը Աստուծոյ Հարսին՝ Ասորոց ձեր եկեղեցիին, որ չկարողացան դիմանալ ձեր գլխաւոր ուղիղ խոստովանութեան, սակայն այդ աւելորդ եւ անպատուական կարգաւորութիւններով չթողուցին զայն գեղեցիկ մնալ, որ արդարապէս իմացանք ձեր գրութիւններէն:

Բաղարջ Հաց

Որովհետեւ, գրած էիք Աստուծոյ Որդիին կենարար մարմինը խմորելու (թխսմորելու), աղելու, համեմելու եւ ձէթելու մասին. եւ յիշած էիք երկրի Հողէն ստեղծուած առաջին մարդը, եւ թէ, ըստ Ազամի այդ ստեղծման, չորս նիւթերէ կը պատրաստէք Քրիստոսի մարմինը, ջուրով՝ ըստ ջուրի խորհուրդին, ալիւրով՝ ըստ Հողի խորհուրդին, թթխսմորով՝ ըստ օդի խորհուրդին, եւ աղով՝ ըստ կրակի խորհուրդին: Այսպիսով, դուք պատրաստած կ'ըլլաք մահականացու մարդու մարմին եւ ոչ թէ անմահ Աստուծոյ մարմին, որովհետեւ խմորի, ձէթի եւ աղի օրինակներով ապականելով Քրիստոսի մարմինը, դուք ծածկապէս ցոյց կուտաք որ Աստուծոյ մարմինը կրեց ապականութիւն: Վասն զի խմորունը չի կրնար ըլլալ կենդանական հաց, ինչպէս ցոյց կուտայ Սուրբ (Եփրեմ) Աստուածաբան Պասէքի մասին իր գրած ճառին մէջ, թէ "Ապա ուրեմն, եօթնօրեայ խմորուն հացը վերացաւ (թիւերու մէջ եօթը ամենէն խորհրդաւորն է), որ չատ կը յարմարի այս աշխարհին": Այսինքն, աշխարհը (դուրս եկաւ) հինէն եւ քացախոտ չարութենէն, որ է մեղքը՝ առիթը մահուան եւ ապականութեան, որ անպատշաճ է յարել (կցել) Քրիստոսի մարմնին, որովհետեւ, Ան չմեղանչեց, եւ "Ոչ գտաւ նենգութիւն ի բերան նորա" (Եսայի ԾԳ. 9, Ա. Պետրոս Բ. 22): Եւ թէ ձեզմէ ո՞վ պիտի յանդիմանէ "զիս", (քանի որ) "Գայ իշխան աշխարհիս այսօրիկ եւ յիս ինչ ոչ գտանէ" (Յովհ. ԺԳ. 30): Հոն ուր մեղք չկայ, այնտեղ ինչպէ՞ս ապականութիւն ըլլայ. որովհետեւ, ապականութեան սկիզբը մեղքն է, եւ այն որ մեղքէ վեր է, ապականութենէ զերծ է: Ապականութիւնը բնութենէ չէ, այլ բնութիւններու այլայլութենէն է, որ Արարիչը վերացուց զայն բնութենէ, եւ դուք (թթխսմոր) խմոր խառնելով կ'ըսէք թէ Քրիստոսի մարմինը ախտաւոր էր, եւ ձեր այս ըսածին վկայ կը բերէք աւետարանի խօսքը թէ, "նմանեցաւ արքայութիւն երկնից խմորոյ" (Մատթ. ԺԳ. 33):

Արդ, եթէ արքայութեան կամ աւետարանի պատմութեան այդ օրինակը առնէք Քրիստոսի մարմնի խորհուրդին վրայ, պէտք չէ որ անտեսէք միւս օրինակները, որովհետեւ ան նմանուեցաւ ուռկանի, ծածկուած գանձի, մարգրիտի եւ մանանեխի, եւ դուք ասոնցմէ պէտք է առնէք, քանի որ ասոնց նմանուեցաւ: Դուք կ'ըսէք, պէտք է աղ ղնել, որովհետեւ Տէրը ըսաւ առաքեալներուն թէ, դուք էք երկրի աղը, եւ թէ Մովսէս պատուիրեց աղ խառնել զոհերուն, որովհետեւ հին ատեն բաղարջը ձէթով կը բաղադրէին, աշտանակներուն մէջ ձէթ կը ղնէին, եւ (Նոյի) աղանին ձիթենիի տերեւ բերաւ: Վա՛յ մեծ մտակուրութեանդ, ըսել թէ աղանին ձիթենիի տերեւ բերաւ, (ուրեմն) պէտք է ձէթ ղնենք Քրիստոսի մարմնին

(Հացին), եւ կամ ըսել թէ պատշաճ է ձէթ դնել, քանի որ Հին ատեն բաղարջը ձէթով կը բաղադրէին, եւ կամ իմանալով, թէ Յոր ըսաւ, թէ "Ուտիցի՞ Հաց առանց աղի" (Յոր. 2. 6), (ուրեմն) պէտք է աղ դնել: Եւ այս ճրագը, տերեւը, կամ ձիթենիի ոստը, կամ հրէական զոհերու աղը եւ կամ բաղարջին ձէթը ի՞նչ խորհուրդ (ունին) Քրիստոսի մարմնին, անոնք անմիտ մանուկներու եւ չուարած մարդոց իմացումներ են, որոնք կը թողուն ճշմարիտ Բանը, որ Հացը առնելով ըսաւ. "Այս է մարմին իմ" (Մատթ. ԻԶ. 26). եւ մեծ զատկի երեկոյին, ուր բոլոր աւելորդ բաները կը ջնջուէին, եւ միայն բաղարջով եւ դառնիճով կը կերակրուէին. եւ Ան սեղանէն առնելով բաղարջը տուաւ եւ ըսաւ, "Այս ըրէք (իմ յիշատակիս)" (Ղուկ. 22 ; 19):

Դուք կ'ըսէք թէ, Անոր առածը խմորուն Հաց էր, եւ այդ կ'ըսէք անոր Համար որ այդ ժամանակուան եւ իշխանութեան տօները եւ օրէնքները վերացան եւ խափանուեցան: Արդ, ըստ ձեր կարծիքին, եթէ տօները խափանուած էին եւ օրէնքները վերացուած, ինչպէ՞ս ինք, Տէրը, կ'ըսէր, "Մի՛ Համարիք եթէ եկի լուծանել զօրէնս, այլ լնուլ" (Մատթ. Ե. 17). ո՞ր ջնջուած օրէնքն էր, որ Ան չէր ջնջեր, կամ ո՞ր գոյութիւն չունեցող օրէնքն էր, որ Ան կ'ամբողջացնէր, կամ ինչպէ՞ս հրէաներուն կ'ըսէր, "Յաթոռն Մովսէսի նստան դպիրքն եւ փարիսեցիքն" (Մատթ. ԻԳ. 2): Եթէ իշխանութիւններ չկային, ինչպէ՞ս աթոռներ կային, եւ եթէ տօներ չկային, ինչպէ՞ս իրենք, հրեաներ իսկ, կ'ըսէին, "Մի՛ ի տօնիս աստ, զի մի՛ խոռվութիւն լիցի ժողովրդեանս". եւ եթէ չկային տօներ, ինչպէ՞ս եւ ինք Պիղատոս, կ'ըսէր հրեաներուն, "Է՛ ձեր սովորութիւն արձակել ձեզ զմի ոք ի տօնի աստ" (Մատթ. ԻԷ. 17). եւ եթէ խափանուած էին օրէնքները, ինչպէ՞ս ան դարձեալ կ'ըսէր, "Առէք ի ձեզ, եւ ըստ ձերում օրինաց դատեցարուք" (Յով. ԺԲ. 31), եւ եթէ խափանուած էին տօները, ինչպէ՞ս Յովհաննէս աւետարանիչ շատ անգամներ կը պատմէ տօներու մասին. թէ "Տօն էր Հրէիցն եւ ել Յիսուս յերուսաղէմ" (Յով. Ե. 1), եւ դարձեալ թէ, "Ի վերջում աւուր մեծի տօնին կայր Յիսուս" (Յով. Է. 37), եւ դարձեալ, չարչարանքի ժամանակը ցոյց տալով, կ'ըսէր, "Էր ուրբաթ մեծի զատկին" (Յով. ԺԹ. 14), եւ դարձեալ, Հրեաներու մասին, կ'ըսէր, "Նոքա ոչ մտին յապարանս զի ուտիցեն զգատիկն" (Յով. ԺԸ. 28):

Իսկ եթէ կը կարծէք որ Հեթանոս Հերովդէս իշխանութիւնը ունենալուն Համար օրէնքը խափանուեցաւ, իմացիր նաեւ որ Հերովդէս իբրեւ Հեթանոս չվարուեցաւ, այլ իբրեւ հրեայ, ո՛չ իբրեւ Հակառակորդ օրէնքին, այլ իբրեւ խիստ օրինապահ. որպէսզի կարծուի թէ ան օրէնքը կը պահէր, իր կենդանի եղբոր կինը՝ կ'առնէր, որ օրէնքը կը հրամայէր առնել անոր մահուրնէն ետք, եւ այդ ալ անգաւակ մնացածին կ'ինը: Եւ Իսրայէլի տան ազգը խառնելու Համար, բազմաթիւ ցեղագրութիւններ հրեայ ազգին՝ այրեց, որ թերեւս Հնար ըլլար անգիտութեամբ Իսրայէլի տան ազգին մէջ Համարել իր ազգը: Իսկ եթէ Պիղատոս Հեթանոս էր, ան իբրեւ դատաւոր եւ Հարկապահանջ էր եւ ոչ իբրեւ Հակառակորդ կամ (օրէնքը) լուծող, այլ՝ (առաւել) եւս մեծարող, որուն վկայ է Յովհաննէս աւետարանիչ, որ կ'ըսէ, "Ի չարախօսել զնմանէ Հրէից առ Պիղատոս ոչ մտին յապարանսն", մինչեւ որ Պիղատոս զնաց անոնց մօտ, ոչ թէ Պիղատոս արհամարհելով օրէնքը տարաւ զանոնք ներս իր մօտ, այլ ինք Հնազանդեցաւ օրինապահներուն, եւ ոչ թէ իր իշխանութեան սիրոյն զանոնք Հնազանդեցուց, եւ դարձեալ իր ըսելը թէ, "Առէք ի ձեզ, եւ ըստ ձերոց օրինաց դատեցարուք" (Յով. ԺԸ. 31): Եւ դարձեալ հրեաներ, որոնք կ'ըսէին թէ "Մեք օրէնս ունիմք ոչ սպանանել զոք" (Յով. ԺԹ. 7): Արդ, դուք ալ, ինչպէս Տէրը ըսաւ, պէտք էր քննէիք սուրբ գրութեանց միտքը, թէ կային օրէնքներ որոնք լուծուած չէին, կային եւ տօներ որոնք խափանուած չէին՝ մինչեւ օծեալ առաջնորդը, ըստ Դանիէլի մարգարէութեան, եւ ըստ իր Տիրոջ՝ որ ըսաւ,

“Ամենայն օրէնք եւ մարգարէք մինչեւ ցՅովհաննէս մարգարէացան” (Մատթ. ԺԱ. 13):

Արդ, ընենք մէջբերում այն ինչ որ ըստած է Հացի մասին, որովհետեւ, դուք կ'ըսէք թէ բաղարջը Հաց է չըսուիր, եւ ոչ ալ Հացը՝ բաղարջ: Սուրբ Մատթէոս աւետարանիչ կը գրէ. “Յառաջնում աւուր բաղարջակերացն մատեան առ նա աշակերտքն եւ ասեն, ո՞ւր կամիս զի պատրաստեսցուք քեզ ուտել զգատիկն”. եւ նա ասէ, “Երթայք ի քաղաքն առ այս անուն” (Մատթ. ԻԶ. 17-18). եւ երբ անոնք նա ասէ, “Երթայք ի քաղաքն առ այս անուն” (Մատթ. ԻԶ. 21): Եւ մատնիչի մասին անոնց, “Մի ոմն ի ձեռն մատնելոց է զիս” (Մատթ. ԻԶ. 21): Եւ մատնիչի մասին գրուածքը վերջանալէն ետք, դարձեալ կը շարունակէ (Մատթէոս) եւ կ'ըսէ, թէ մինչդեռ կ'ուտէին նախասաց բաղարջը՝ Հաց կը կոչէ զայն, զոր (Յիսուս) առնելով տուաւ անոնց:

Նոյնպէս եւ Մարկոս կը պատմէ. թէ բաղարջակերաց առաջին օրը որ զատիկի ոչխարը կը մորթէին, աշակերտները ըսին Անոր, “Ո՞ւր կամիս երթիցուք պատրաստեսցուք զի կերիցես զգատիկն, եւ առաքեաց երկուս յաշակերտաց իւրոց... եւ իբրեւ երեկոյ եղեւ, զայ երկուտասանիւքն Հանդերձ, եւ իբրեւ բաղմեցաւ եւ դեռ ուտէին, ասէ, ամէն (ամէն) ասեմ ձեզ զի մի ոմն ի ձեռն մատնելոց է զիս” (Մրկ. ԺԴ. 12,13,17,18). ապա (Մարկոս) վերստին կը շարունակէ եւ կ'ըսէ, “Եւ մինչդեռ ուտէին ա՛ռ Յիսուս Հաց գոհացաւ, երեկ եւ ետ նոցա եւ ասէ, այդ է մարմին իմ” (ԺԴ. 22). եւ ասոր Համար աւետարանիչը կրկին կը յիշէ Անոր ուտելը, որպէսզի դուք տարբեր տեսակ Հաց չկարծէք, եւ կ'ըսէ՝ այն Հացը որ բաղարջն էր, որ կ'ուտէին ըստ օրէնքի, զայն իսկ առնելով (Յիսուս) տուաւ անոնց:

Իսկ Ղուկաս կ'ըսէ, թէ եկաւ բաղարջակերաց օրը, եւ ապա կ'ըսէ, թէ երբ սեղան նստան, Յիսուս ըսաւ իր աշակերտներուն, “Յանկանալով ցանկացայ զայս պասէք ուտել ընդ ձեզ. եւ ընկալեալ բաժակ գոհացաւ եւ ասէ, Առէք զայդ եւ բաժանեցէք ի ձեզ, այսուհետեւ, թէ ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ, մինչեւ եկեսցէ արքայութիւնն երկնից” (ԻԲ. 15-18): Արդ, աւետարանիչը յայտնապէս ցոյց կուտայ թէ բաղարջ Հացը առին, որ պասէքին կ'ուտէին օրէնքին Համաձայն, եւ Տէրը առնելով զայն ըսաւ, “Այս է մարմին իմ” (ԻԲ. 19), եւ ապա տրտմութեամբ կ'ըսէ, թէ “Ոչ կերայց ի սմանէ” (ԻԲ. 16):

Արդ, պէտք է Հաւատալ այս Հաւատարիմ վարդապետներուն (ուսուցիչներուն), որոնք կ'ըսեն թէ Ան առաւ բաղարջ Հացը, զոր կ'ուտէին (վերջին) ընթրիքի ժամանակ, որովհետեւ գրուած է թէ, “Յերկուց եւ յերից վկայից Հաստատեսցի ամենայն բան” (Մատթ. ԺԸ. 16), եւ ոչ թէ Հակառակասիրութեամբ դէմ ելլել աւետարանիչներուն, որոնք բաղարջակերաց ժամն ու ժամանակը ճշգրիտ ցոյց կուտան, եւ Տէրը իր առջեւ գրուած բաղարջը առնելով սեղանէն կ'ըսէ, “Այս է մարմին իմ”:

Եւ տակաւին կ'անճրկիք մտքով եւ չէք Հաւատար որ ըստած Հացը բաղարջն է, եւ կը խնդրէք (մեզմէ) ցոյց տալ թէ ո՞ւր բաղարջը կոչուած է Հաց: Տէրը ինք կը վկայէ ձեզի, որ պատուիրեց Մովսէսին եւ ըսաւ, թէ “Մի՛ պակասեսցէ Հաց ջերմ յերեսաց իմոց” (Յեսու Թ. 12), որ եւ շատ յայտնի է տխմարներուն (իսկ), թէ (Տէրը) ջերմ Հաց կոչեց բաղարջը: Եւ դարձեալ, Տիրոջ աւետարանին մէջ, երբ Հրեաներ կը մեղադրէին իր աշակերտներուն՝ չաբաթ օրը Հասկ կորզելուն Համար, Ան պատասխան կուտայ անոնց. թէ “Չիցէ՞ ընթերցեալ ձեր զոր արարն Դաւիթ յորժամ քաղցեաւ, զի՞արդ եմուտ ի տաճարն Աստուծոյ, եւ զՀացն դառաջաւորութեան եկեր, եւ ետ այնոցիկ որ ընդ նմայն էին” (Մատթ. ԺԲ. 3-4): Ահաւասիկ յայտնի եւ Հաստատուն վկայութիւն մը, որ Հինին եւ նորին մէջ բաղարջը Հաց է ըսաւ:

Արդ, պատշաճ չէ ձեռքի հակառակ կենալ Աստուծոյ եւ աւետարանիչներուն, եւ յանդգնութեամբ ըսել, թէ Հացը խմորուն էր: Եւ ինչպէ՞ս մէկը կրնայ խմորուն ըսել, որովհետեւ մարդը որուն տան մէջն էր (Յիսուս), հրեայ էր, որ աննշան մարդոցմէ չէր, ոչ ալ օրինազանց մըն էր, այլ շատ արդար էր, ինչպէս Ղուկաս ցոյց կուտայ, թէ "Ահա այդ մի Յովսէփ, որ էր նախարար" (ԻԳ. 50): Նախ իշխանութիւն ունեցող մէկն էր ան՝ ռամիկ մէկը չէր, եւ ապա՝ արդարութիւն ընող մըն էր՝ թէ "Այդ բարեգործ եւ արդար" էր: Եթէ այդ ասպնջականը այսպիսի մէկն էր, եւ անոնք որոնք հիւր էին՝ հրեաներ էին, եւ օրը բաղարջակերաց էր, ինչպէ՞ս մէկը կը յանդգնի խմորուն էր ըսել (Հացը), եւ կամ ո՞ր տեղէն կը բերէին այդ խմորունը: Եթէ ըսես քաղաքէն բերին այդ, ինչպէ՞ս կրնայ ըլլալ այդ, որովհետեւ բնակիչները հրեաներ էին եւ այնպիսի օրէնք ունէին, որ մինչեւ մուկերուն ծակերը կը խուզարկէին, եւ եթէ մէկու մը մօտ գտնուէր խմորունը, ան կը քարկոծուէր ժողովուրդէն:

Իսկ եթէ ըսէք թէ անոնք հեթանոսներ էին, քաղաքին մէջ ուրիշ հեթանոս մարդ չկար բացի միայն Պիղատոսը եւ իր զօրականները, եւ այն (նոր) եկողները, եւ վերադարձի սպասողները: Անոնք Հացի պատրաստութեան հոգ չունէին, այլ կը վճարէին իրենց առօրեայ պէտքերուն, եւ այդ հոգը գրեթէ հրէաներէն իսկ կը լրացուէր: Ապա եթէ մէկը գտաւ այդ խմորուն (Հացը), ըստ ձեր կարծիքին պիտի ըսեմ եւ ոչ ըստ ճշմարտութեան, թէ նախ ինք առնելով զայն կերաւ մեծ զատկի երեկոյին, որ այդ օր պէտք էր աւելի զգուշանալ, եւ ինք օրինազանց եղաւ եւ կը ստիպէր աշակերտներուն օրինազանց ըլլալ, ըսելով թէ "Առեք կերայք այս է մարմին իմ": Ուրեմն, մատնիչը (Յուդան) արդարացաւ, որովհետեւ մատնեց օրինազանցը, եւ ան իսկական մատնիչ չէ, այլ՝ նախանձախնդիր մը, ինչպէս Եղիա (Մարգարէն): Եւ հրեաներ աստուածասպաններ չեն, այլ աստուածասէրներ, քանի որ օրէնքը լուծողը սպանեցին: Եթէ այդ այդպէս էր, (ուրեմն) Յովսէփ արդար չէր, այլ՝ յանցաւոր, որովհետեւ այդպիսի (օրինազանց) մէկը կ'ընդունէր իր տան մէջ՝ տօնին օրը, եւ օրէնքի վրէժխնդիր չէր ըլլար: Բայց այդպէս չէ. որովհետեւ, աւետարանիչ վկան արդար կը կոչէ զայն, եւ (այդ ալ) շատ արդար. եւ Տէրը թշուառական կը կոչէ մատնիչին, թէ "վա՛յ մարդոյն այնմ յոյր ձեռն որդին մարդոյ մատնեսցի" (Մատթ. ԻԶ. 24). եւ հրէայ սպանողներուն կ'ըսէ, "Ձի՞ խնդրէք զիս սպանանել, որ զճշմարտութիւնն ձեզ խօսեցայ" (Յովհ. է. 20, Ը. 40):

Ապա եթէ չէք իմանար ճշմարտութիւնը, կը ծառայէք գիրին, եւ կը կերակրուիք չպատրաստուած կերակուրով (խոտով), անբաններու նման, եւ խմորունը Հաց է կ'ըսէք: Հարց տամ ձեզի, անունը բնութենէ՞ է թէ եղելութենէ: Գիտեմ որ չէք կրնար ըսել թէ անունը եղելութենէ է, որովհետեւ եղելութիւնը բնութենէ յետոյ է: Ինչպէս "բանաւոր մարդ" կոչումը բնութենէ է. իսկ "քարէ մարդ"ը եւ "փայտէ մարդ"ը եղելութեան (արդիւնք) է: Այսպէս եւ բնական "Հաց" անունը բնութեամբ է, որ բաղարջի ձեռք հացն է, չպատրաստուած ցորենը Հաց եւս կը կոչեն, եւ ոչ թէ եղած խմորին, որովհետեւ խմորը եղելութիւն է, որ բնութեան այլայլութիւնը եւ ապականութիւնն է, որ ո'չ բնութենէ եւ ո'չ զօրութենէ խմոր է, այլ՝ վատախառնուրդներէ, այսինքն՝ բնութեանց եւ զօրութեանց ապականութիւններէն, որոնք շատ հեռու են Քրիստոսի մարմնէն: Իսկ եթէ ըսէք, ինչպէս առաջ ըսիք, որ Քրիստոսի մարմինը կը պատրաստէք չորս նիւթերէ՝ ալիւրէ, ջուրէ, խմորէ եւ աղէ, մի՞ անտեսեք այդ նիւթերուն որակը, այլ պէտք է առնէք չորս այլ այլանման նիւթեր եւ խառնէք միւսներուն հետ, որպէսզի ըստ ձեզի, կատարեալ ըլլայ Քրիստոսի մարմինը:

Իսկ եթէ ըսէք որ նիւթերուն որակը ըստ պատահականի է, եւ պէտք չկայ ուրիշ այլ չորս առանձին նիւթերու, ապա, ուրեմն, ձեզի աւելորդ կ'ըլլայ գործածել

աղը կրակի խորհուրդով եւ (թթ) խմորը օգի խորհուրդով, որովհետեւ, կրակը եւ օդը նուրբ (մաքուր տեսակ) են եւ մօտ են որակաւոր ըլլալու, եւ կը բաւէ որ ալիւրը եւ ջուրը գործածէք հողին եւ ջուրին խորհուրդներով: Ապա թէ ոչ, եթէ պատրաստէք Քրիստոսի մարմինը այդ չորս նիւթերով, առնելու էք նաեւ այլանման նիւթեր ա՛յլ որակով եւ միացնէք զանոնք չմիաւորուածներուն, ապա դնէք ձեր այդ ձէթը, որ նշան է սիրոյ, (այգպիսով) պատրաստած կ'ըլլաք ոչ թէ Աստուծոյ եւ ապրեցնող մարմին, այլ՝ մահկանացու մարդու մարմին, ո՛չ անապական Աստուծոյ մարմին:

Արդ, հաւատացեալներուն եւ ճշմարիտ քրիստոնեաներուն համար պատշաճ է որ Քրիստոսի գործող մարմինը եղած չըլլայ մարդկային հասկացողութեամբ, ինչպէս որ Աղամ չորս նիւթերէ ստեղծուեցաւ, որոնցմէ իւրաքանչիւրը պարզ ցոյց տրուած չէ, որովհետեւ, Մովսէս միայն հող առաւ կ'ըսէ, "Առ Տէր Աստուած հող յերկրէ", եւ մնացեալներու մասին կը լռէ: Այլ պատշաճ է հաւատալ աւետարանիչներուն, որոնք ստոյգօրէն ցոյց կուտան ժամանակը, օրերը եւ ժամը: Ժամանակը՝ զարնանային գիշերահաւասարէն ետք առաջին ամսուան լուսնի 14-ն էր, որ գառը կը մորթէին, եւ օրերը՝ բաղարջակերաց օրերն էին, եւ ժամը՝ Պասէքի երեկոյեան ժամն էր, որ Հրեաներուն տօնն էր, եւ իրենք (հաւատացեալները) հրեաներ էին, եւ այդ ժամանակ անկարելի էր որ տարբեր տեսակ հացի համար խնդիր ըլլար եւ օրէնքը լուծէին, եւ զԱյն խաչը հանողներ նոյնիսկ չէին յանդգներ այդ ընել, ուր մնաց հաւատացեալներ ընէին: Այսքանը բաւ կը համարենք այս մասին:

Այժմ գանք ձեր կողմէ եղած զրպարտութեան որ կ'ըսէք թէ ո՛ւր մնաց մեր բաղարջը որ չնորոգուեցաւ, ըստ Պօղոս (առաքեալի) խօսքին թէ "Հինն անց" ըսաւ (Բ. Կոր. Ե. 17): Կը հարցնես թէ ո՛ւր մնաց բաղարջը, բայց դուք ըսի՞ք թէ ո՛ւր մնաց ձեր աղը, որ Հին ատեն զոհերուն հետ կը գործածէին, որ առնելով զայն կը խառնէք Քրիստոսի մարմնին մէջ, թէպէտ ոչ յայտնապէս, (ըսելով թէ) Քրիստոսի մարմինը անհամ, անկատար էր եւ դուք զայն կատարեալ կ'ընէք. կամ ո՛ւր մնաց ձեր ձէթը, որ Հին ժամանակ կը գործածէին. եւ կամ ո՛ւր մնաց ձեր ազգայիններուդ ըրած հրէական անխտիր խառնածները: Շատ թանձրամիտ էք, բայց կը դիջիմ մեկնել (առաքեալի) այդ խօսքը: Գիրքեր, սովորաբար, Հին կը սեպեն (գիտեն) մեղքը, մեզ հինցնելուն համար, եւ այսպէս շատ անգամ Հին կ'ըսուէր մարդը, եւ մեղքը կը կոչէին Հին Աղամ, ինչպէս նոյն ինքն առաքեալը կ'ըսէր թէ "Ձայս գիտասջիք զի Հին մարդն մեր խաչակից եղեւ նմա" (Հռոմ. Զ. 6): Նոյնպէս, այստեղ ալ, որ կ'ըսէ, թէ "Հինն անց", ըսել կ'ուզէ՝ մեղքին իշխանութիւնը եւ ծառայութիւնը, ինչպէս նաեւ կ'ըսէր իսկ թէ Աստուծոյ շնորհքը ծառայ էր մեղքին, եւ դարձեալ թէ՝ "Ազատեալք ի մեղաց ծառայեցէք արդարութեանն" (Հռոմ. Զ. 18):

Իսկ եթէ իմանաք այդ խօսքը ըստ օրէնքներու, առաքեալը չըսաւ թէ անոնք պիտի անցնին, որ աստուածային ձեռքը փորագրեց զանոնք, որոնց համար Տէրը ըսաւ պիտի լրացնէր եւ ոչ թէ լուծէր զանոնք: Բայց առաքեալը ըսաւ որ օրէնքներէն ոմանք պիտի անցնին, այսինքն՝ շարաթապահութիւնը, թլփատութիւնը, զոհերը, ձենձերը, օրերու խտրութիւնը, մեծերուն (ծերոց) եւ դպիրներուն մարդկային աւանդութիւնները, վրէժխնդրութիւնը, աչքի տեղ աչքը, ակոյալի տեղ ակոյան: Օրէնքներէն ասոնք են որ պիտի անցնին ըսաւ, եւ ոչ թէ մեծ պատուիրանները՝ Աստուած եւ ընկերը սիրելը, չսպանելը, չգողնալը, չչնալը, երդում չընելը, ծնողներ պատուելը: Եւ անոնք որոնք կը պատուեն եւ կը պահեն ասոնք, հրեաներ են, իսկ անոնք որոնք չեն պահեր ասոնք, անոնք հեթանոսներ եւ Աստարտէի երկրպագուներ են:

Անապակ Գինի

Արդ գանք ջուրին, որ սխալ մտքով կը խառնէր զայն Քրիստոսի անապական արեան մէջ, եւ կ'ըսէր թէ Յովհաննէս աւետարանիչ կը յիշէ զայն խաչելութեան ժամանակ, թէ "Ել ի կողից նորա արին եւ ջուր" (ԺԹ. 34), որ եկեղեցիներու մէջ կը կատարուի ի յիշատակ մահուան, ինչպէս որ ինք ըսաւ, թէ՝ այս ըրէք իմ յիշատակիս համար: Վայ՛ ձեր անտեղի, անխելք խօսքերուն: Հիմա ինծի ըսէք թէ ո՞ւր ըսաւ "Ջայս արարէք" (Ղուկ. ԻԲ. 19), խաչի՞ն վրայ թէ վերնատան մէջ. կամ թէ առաքեալը (Պօղոս) որ ըսաւ, "Ջայս արարէք" (Ա. Կորնթ. ԺԱ. 24), միթէ ջուրն էր այդ, որ ըրէք ըսաւ, եւ թէ այդ բանը միայն ձեզի՞ յայտնուեցաւ, եւ աւետարանիչներէն ծածկուեցաւ, եւ (կամ) թէ Պօղոս (առաքեալ) անգիտացաւ, երբ ըսաւ թէ, այն գիշերը որ Տէր Յիսուս Քրիստոս կը մատնուէր, Ան առաւ հացը, գոհացաւ, նոյնպէս եւ (առնելով) բաժակը ըսաւ, այս է իմ արինս: Եւ կամ, դուք ո՞ր մէկ խորհուրդը յիշատակ կը կատարէք Տիրոջ մահուան. Անոր կողմէ վերնատան մէջ ըսուածը՝ հացը եւ գինին, թէ խաչին վրայ չըսուածները՝ ջուրը եւ արինը: Որովհետեւ, խաչին վրայ Ան չըսաւ թէ այն ինչ որ կը տեսնէք իմ վրաս, զայն ըրէք (յիշատակիս համար), եւ վերնատան մէջ ուր այդ խօսքը ըսաւ՝ ջուր չառաւ, այլ հացը առնելով իր մարմինն է ըսաւ, եւ բաժակը՝ որթատունկի բերքով (գինիով), իր արինն է:

Եւ դարձեալ, որպէսզի կարենայ այդպիսի կարծիքներ վերացնել, Քրիստոս վերստին կ'ըսէ, թէ "Ոչ եւս արբից ի բերոյ որթոյ" (Մատթ. ԻԶ. 26), որ Կոստանդնուպոլսոյ Եպիսկոպոսապետ Յովհան Ոսկեբերան կը մեկնէ, թէ որթատունկի բերքէն ըսելով, Ան յանդիմանած կ'ըլլայ միւս չար Հերձուածողները, որոնք ջուր կը դնեն Ս. Հաղորդութեան մէջ, եւ Գրիգոր Նիսացին, Բարսեղի եղբայրը, կրպակաւորներ կը կոչէ այնպիսիները, որոնք ջուր կը խառնեն գինիին հետ, եւ անոնք աստուածային բաներու կամեցողներ չեն. եւ մեծ մարգարէն Եսայի կանուխէն կ'ամբաստանէ (այդպիսիները), թէ "Ձեր վաճառականները ջուր կը խառնեն գինիին հետ": Իսկ եթէ ձեզի աւելի բան յայտնուեցաւ քան աւետարանիչներուն, առաքեալներուն եւ Սուրբ Հայրերուն, եւ դուք վերացած մտքով Պօղոսի (առաքեալի) հետ դրախտ մտաք, եւ Հոն Տիրոջ կողմէ այս բաները ձեզի աւանդուեցաւ, թէ պէտք է որ հացին (թթ) խմոր, աղ եւ ձէթ խառնել, եւ բաժակին մէջ՝ ջուր, որովհետեւ իմ (Քրիստոսի) մարմինս քացխած խմորն է, եւ արինս՝ ջուրով ապականած բաժակն է, որ այն ժամանակ չկարողացայ ըսել այդ:

Արդ, եթէ այս բաները ձեզի յայտնուեցան, եւ դուք հասկցող եղաք Աստուծոյ անհասանելի խորհուրդներուն, պէտք չէ որ անգէտ ըլլաք Աստուծոյ միւս շատ մը անճառելի խորհուրդներուն: Ըսէ՛ք, ի՞նչ է տարբերութիւնը Աստուծոյ դատաստաններուն, հետազօտէ Անոր անհետազօտելի ճանապարհները, պատմէ՛ Անոր գալուստի օրուան մասին, որովհետեւ այդ ծածկուեցաւ անոնցմէ: Ապա եթէ ասոնք չյայտնուեցան ձեզի, եւ դուք հետեւելով ձեր կամքին եւ ոչ Աստուծոյ, կը կատարէք այն որ խաչին վրայ եղաւ եւ ոչ թէ այն որ վերնատան մէջ ըսաւ Ան, եւ կ'ըսէք (պէտք է) ապականել (Հաղորդութեան) խորհուրդի բաժակը, ինչպէս հացը: Արդ, դուք նախ եղէք զինուոր եւ, յետոյ, սուր առէք, թերեւս եւ գեղարդ իսկ, եւ խորհուրդի պահուն սաստկութեամբ խոցեցէք Քրիստոսին, եւ սկիհին մէջ նախ ջուրը դրէք եւ ապա գինին, որովհետեւ, (խաչելութեան) ժամանակ այսպէս նախ ջուրը դրէք եւ ապա արին (հոսեցաւ), "Ել ի կողից նորա ջուր եւ արին", եւ ոմանք ջուր եւ ապա արին (հոսեցաւ), "Ել ի կողից նորա ջուր եւ արին", եւ ոմանք կ'ուտեն զայն քաւութեան կամ դատապարտութեան համար, իսկ ձեզի համար բոլորովին դատապարտութիւն է, որովհետեւ զինուոր էք եւ ոչ քահանայ, Քրիստոսը անարգող եւ չպատուող:

Արդ մէջբերենք եւ բացատրենք աւետարանիչներուն խօսքը՝ թէ ջուր եւ արիւն ելաւ Տիրոջ կողերէն, ըսելով, ոչ թէ ջուրին խորհուրդը օրինակելով պէտք է արիւն դնել (աւելցնել), այլ պէտք է մարդիկ Հաւատան ինծի (Քրիստոսի), նախ ջուր դնել (աւելցնել), այլ պէտք է մարդիկ Հաւատան ինծի (Քրիստոսի) արիւնովս: մկրտել զանոնք աւագանին ջուրով, եւ ապա կերակրել իմ (Քրիստոսի) արիւնովս: եւ դարձեալ, յայտնապէս ցոյց տալով Անոր մարմնով մեռնիլը եւ աստուածութեամբ կենդանի մնալը, կը կշտամբենք զանոնք, որոնք կ'ըսեն թէ մարդկութիւնը (Քրիստոս մարդը) կրեց չարչարանքները եւ իր աստուածութեամբ չհաղորդուեցաւ անոնց: եւ դուք այդ մարդոց իսկ կ'աշակերտիք այդ խորհուրդներուն կատարումով, որովհետեւ, ջուր դնելով, անոր մահը պատուած էք ըլլար, այլ կը խոստովանիք որ անոր մարմինը ապականացու էր, ինչպէս եւ հացին խառնելով՝ մարմնին ապականութիւնը: Այսպիսի կատարումներ ուղղափառի մը (գործեր) չեն, այլ՝ մարդագաւառ երկաթնակ խոստովանողի որոնք կ'ըսեն թէ լոկ (Քրիստոս) մարդը չարչարուեցաւ, եւ Աստուած չարչարակից չեղաւ անոր: Եթէ այդպէս եղած ընդունինք, Ադամ փրկուած չեղաւ, ոչ ալ մեղքը լուծուեցաւ, ոչ ալ անէծքը վերացաւ, եւ մենք այդպիսով մեղքի եւ անհաւատութեան մէջ մնացած եղանք:

Իսկ խառնի ժողովին համար, կ'ըսէիք թէ ժողովականներ միայն բաժակի խօսքը բերին (Ս. Հաղորդութեան) խորհուրդի խօսակցութեան ընթացքին, որ պատշաճ չհամարեցիք քննել զայն, այլ հրամայուեցաք ջուր դնել: Արդ, այդ ժողովականները, ոչ թէ աննշան (դոյզն) մարդէ մը սորված էին, այլ Սուրբ Եփրեմէ (Նուրիէ), եւ այլ ուղղափառ վարդապետներէ, եւ դուք Հաւատարիմ եւ զգաստ վերակացուններուն պատճառով պահեցիք զայն մինչեւ ձեր ժամանակները, եւ դուք ձեր տգիտութեամբ այդ եւս կ'աւրէք, քաղկեդոնականներուն ըրածներուն հետեւելով, որ ձեր մէջ սերմանեց այն գիշերագող որոմնացանը, դաժան եւ դառնագոյն բխումներու աղբիւր՝ Բարսուժա, որ նախ աշակերտեցաւ Նեստորին, որուն համար Հալաժական եղաւ Անտիոքի եւ Հոռմի մէջ, եւ Հոռմէն՝ Եփրատոս: Ան չըջեցաւ այդ երկրի մէջ, եւ ամբարտաւանօրէն պտտելով երկրի վրայ, հասնելով Հաստատուեցաւ ձեր սահմանին մէջ, եւ այդ տեղէն իր հերետիկոսութեան քամին հարուածեց ձեր սուրբ եկեղեցւոյ հաւատքին, կարգերուն եւ նուիրագործութիւններուն հաստատուն հիմքը, որ շատ աշխատանքով եւ մեծ ջանքով պահեցիք մինչեւ երանելի Արքիեպիսկոպոսին ժամանակները: Եւ անկէ ետք, լաւը չընտրող եւ ուսումնատեաց մարդիկ իրարու ետեւ յաջորդելով, չզգուշացան Ասորոց եկեղեցիիդ գեղեցիկ գանձին եւ նուիրագործութիւններուն, եւ անոնք կամաց կամաց գողցուեցան գանակոծող գայլի վնասակար գաղձէն՝ որ յիշեցինք առաջ:

Խաչ Օրհնել

Արդ, դառնանք ձեր հարցումին, որ խաչ օրհնելու մասին է, որովհետեւ, կ'ըսէք թէ Քրիստոս հրամայեց աշակերտներուն՝ մկրտել, եւ արքայութեան որդիներ ընել, եւ Պօղոս առաքեալ (կ'ըսէ) թէ, դուք որ մկրտուեցաք Քրիստոսի մէջ, դուք Քրիստոս հագաք, ուրեմն, խաչը եւ կոչնակը Քրիստոս հագած են, եւ կամ արքայութեան որդիներ են: Արդ, ըսէ՛ք, Տէրը որո՞ւ համար մկրտել ըսաւ, եւ կամ առաքեալը որո՞նց համար ըսաւ հագնիլ Քրիստոս. ո՞չ արդեօք մտաւոր եւ բանական մարդոց, եւ ոչ թէ անշունչ նիւթերուն՝ քարին եւ փայտին համար: Նոյնպէս եւ արքայութեան որդիներ ըլլալ կ'ըսենք ոչ թէ անշունչ նիւթերուն, այլ՝ մարդոց որդիներուն, որոնք կը ծնին ջուրէն եւ (Սուրբ) Հոգիէն:

Բայց մենք, որ խաչը կ'օրհնենք եւ անոր վրայ կը թափենք ջուր եւ գինի, ոչ թէ արքայութեան որդիներ կ'ըսենք քարը եւ փայտը, այլ՝ Քրիստոսի խաչին

օրինակը կը տպաւորենք (կը պատկերենք) անոր վրայ, ինչպէս որ այն ատեն մահուան առիթ սուրբ փայտն էր, որուն վրայ գամուեցաւ Բանն Աստուած, որ բանալով իր կողին աղբիւրը, անոր վրայ թափեց իր մարմնին ջուրը եւ արիւնը, եւ ապա անսուրբը սրբացաւ, եւ մահուան պատճառը՝ եղաւ կեանքի պատճառ: Նոյնպէս եւ մենք, առնելով Քրիստոսի խաչին օրինակը, անոր վրայ կը տպաւորենք (կը դրոշմենք) անոր (խաչին) խորհուրդը, որպէսզի Հաւատացեալներուն երկրպագութեան Համար այդ չըլլայ լոկ քար եւ փայտ, Հեթանոսական եւ դիւական, որովհետեւ, անոնք որոնք կ'երկրպագեն խաչին առանց Քրիստոսի խորհուրդը եղած անոր վրայ, արդարեւ արարածի (ստեղծուած, չինուած բանի) կ'երկրպագեն, եւ ոչ թէ Արարիչ Աստուծոյ: Եւ ինչո՞ւ Համար անարժան կը թուի քեզի միւռոնը խաչին մօտեցնելը: Քրիստոս խաչին վրայ գամուեցաւ եւ անարժան չՀամարուեցաւ, այլ Ան սրբացուց եւ պահպան տուաւ զայն Հաւատացեալներուն. (Ուրեմն), ի՞նչ վնաս կայ եթէ միւռոնը կը մօտեցնենք խաչին:

Եթէ դուք բաւական կը Համարէք մէկ խաչը եւ մէկ պատարագը եւ անոնցմով օրհնուեցան (կ'ըսէք) բոլոր խաչաձեւերը եւ պաշտելիք են, ապա եւ Քրիստոս մէկ անգամ ըսաւ, "Այս է մարմին իմ", (ուրեմն) բոլոր Հացերը քեզի Համար Քրիստոսի մարմին են: Ան մէկ անգամ ըսաւ Պետրոսին, "Դու ես վէմ, եւ ի վերայ այդը վիմի շինեցից զեկեղեցի իմ" (Մատթ. ԺԶ. 18), ուրեմն, ձեզի Համար ամէն տուն եկեղեցի թող ըլլայ: Ան մէկ անգամ երիցութեան իշխանութիւն տուաւ առաքեալներուն, ուրեմն, բոլորը ձեզի Համար թող երէցներ եւ եպիսկոպոսներ ըլլան առանց ձեռնադրութեան: Եւ որովհետեւ Քրիստոս մէկ անգամ զոհուեցաւ եւ սրբացաւ, ուրեմն, ձեզի Համար բոլոր զոհերը՝ Հրէական եւ Հեթանոսական, պատարագ են: Եւ որովհետեւ ան մէկ անգամ զոհուեցաւ եւ սրբացուց խաչը, ուրեմն, ձեզի Համար բոլոր խաչաձեւերը պաշտելի են. առաջինը, Եզեկիէլ (մարգարէի) կառքն է եւ անոր չորս անիւները, որովհետեւ, անոնք խաչաձեւ էին, ապա այս աշխարհը, որովհետեւ չորս կողմեր ունի, օղը եւ տարրերը (Ջուր, Հող, կրակ), եւ նոյնիսկ մարդը, որովհետեւ խաչաձեւ է: Պէտք է որ դուք պաշտէք աստղերու բազմութիւնը, որովհետեւ խաչաձեւ են, պէտք է որ երկրպագէք ձուկերուն եւ թռչուններուն, որովհետեւ խաչաձեւ են. պէտք է պատուենք նաեւ օդի (չնչառութեան) պատկերաւոր նիւթերը կամ Հագուստները, որովհետեւ անոնց վրայ դրոշմուած է խաչի նշանը: Զեր կողմէ պէտք է պաշտուին էջերու սերունդը՝ վայրենի թէ ընտանի, որովհետեւ, անոնք յայտնապէս իրենց թիկունքին վրայ կը կրեն խաչաձեւ նշան, եւ ապա գալով վայրի տունկերու անտառը, եւ կամ տուններու ծառնոցը, որովհետեւ խաչանմաններ չատ կան Հոն, զանոնք կը պաշտէք եւ կը պատուէք ոչ իբրեւ Քրիստոսի խաչ, այլ իբրեւ Արամազդի կաղնի:

Իսկ եթէ ըսէք թէ արհեստաւորի ձեռքով առարկան ձեւաւորուած ժամանակ կը սրբացուի, ուրեմն, նախ արհեստաւորը պաշտելի է եւ ապա գործիքը՝ ուրազ ըլլայ այդ թէ ուրիշ բան, ապա յետոյ խաչը: Եւ եթէ ձեր արհեստաւորը, որուն արհեստը խաչ կը շինէ, պաշտելի եւ պատուելի է, ի՞նչ վնաս կայ իմ Աստուած յիշելս, երբ որ Ան խաչին վրայ է, կամ ջուր թափելս՝ Ջուրին օրինակով, եւ կամ գինի՝ Քրիստոսի արեան օրինակով, եւ միւռոն՝ Քրիստոսի օրինակով: Եթէ ես ասոնք չստացայ առաքեալներէն եւ կանոններէն, եւ ուրեմն մեղադրելի են, իսկ ձեր ասոնք չստացայ առաքեալներէն եւ կանոններէն, եւ ուրեմն մեղադրելի են, իսկ ձեր աղելը, Համեմելը կամ ձէթելը Քրիստոսի մարմինը (Հացը) իբրեւ փտած եւ աղելը, Համեմելը կամ ձէթելը Քրիստոսի մարմինը (Հացը) իբրեւ փտած եւ ապականած վէրք, ո՞ր առաքեալներէն եւ ո՞ր կանոններէն ստացաք, եւ եթէ ասոնք ձեզի Համար ճիշդ են, իմ ալ խաչը միւռոնելը մեղք չէ:

Օրուան Սկիզբը

Արդ, գանք օրուան սկզբնաւորութեան եւ գիշերը ցերեկէն աւելի երէց (առաջ), եւ խաւարը լոյսէն երէց ընելու մասին, եւ ըսել որ երեկոյն սկիզբն է օրուան: Դուք կ'ըսէք թէ այդպէս ըսել սովեցաք Քրիստոսի խօսքէն, որ ըսաւ թէ. "Որպէս եղեւ Յովնան ի փոր կիտին գերիս տիւս եւ գերիս գիշերս, նոյնպէս պարտ է լինել որդւոյ մարդոյ ի սիրտ երկրի գերիս տիւս եւ գերիս գիշերս" (Մատթ. ԺԲ. 40): Լինել որդւոյ մարդոյ ի սիրտ երկրի գերիս տիւս եւ գերիս գիշերս, եւ ձեր խօսքը հակառակ է Ահաւասիկ ձեր բերանը ձեզ կշտամբելով կը յանդիմանէ, եւ ձեր խօսքը հակառակ է ձեզի, որ զայն յառաջ կը բերէք եւ չէք իմանար: Ուրեմն, Տէրը ո՞ր մէկը ըսաւ առաջին, ո՞չ արդեօք ցերեկը (զտիւն) քան գիշերը, որ չփոթելով զանոնք կը սորվեցնէք ի վնաս ձեր անձին եւ ի կորուստ ձեզի աշակերտողներուն: Իսկ եթէ կ'ուզէք իմանալ "ի սիրտ երկրի" ն, նախ ըսէք, թէ ինձ եւ քեզ պատշաճ չէ քննիչ եւ դատաւոր ըլլալ Աստուծոյ: Ինչպէս դուք ըսիք, Ան երկրի սրտին մէջ (հողին տակ) եղաւ երեք ցերեկ եւ երեք գիշեր, այդպէս է՞ թէ ոչ: Աստուծոյ միայն հաւատալ պէտք է եւ ոչ թէ քննել, որովհետեւ Անոր կամքը կատարեալ է եւ չի կարօտիր ոեւէ մէկուն:

Աստուած ըսաւ Նոյին որ 120 տարի պիտի յետաձգէ ջրհեղեղը, բայց չերկարեց այդքան, այլ 100-րդ տարին բերաւ զայն երբ բաւարար դատեց ժամանակը: Աստուած ըսաւ Աբրահամին, որ անոր զաւակը պիտի պանդխտանայ 400 տարի, բայց Իսրայէլացիներ 215-րդ տարին ելան Եգիպտոսէն: Ան 70 տարի ծառայութիւն սահմանեց իր ժողովուրդին Բաբելոնի մէջ, բայց երբ այդ տարիները կէս եղան (ի հասարակել) անոնք չուտով ելան: Այստեղ, Քրիստոս իր մարմնի մասին ըսաւ թէ երկրի սրտին մէջ պիտի ըլլար երեք ցերեկ եւ երեք գիշեր, եւ այդպէս եղաւ: Որովհետեւ, Հինգշաբթի օրը (ընթրիքի պահուն) Ան իր մարմինը տուաւ իր աշակերտներուն, եւ Ուրբաթը իր գիշերով, եւ Շաբաթը իր գիշերով, եւ Կիրակին (միաշաբթին) լուսնալուսն յարութիւն առաւ, եւ կատարուեցան երեք օրերը ինչպէս տէրը ըսաւ: Իսկ եթէ չէք հաւատար ասոնց եւ կ'ըսէք թէ Հինգշաբթին ցերեկը պակսեցաւ, եւ ըստ ձեզի գիշերը սկիզբ դնելով (օրուան), չէք կրնար ցոյց տալ այդ. որովհետեւ, Ուրբաթին երեկոյն եւ իր ցերեկը, եւ Շաբաթին երեկոյն եւ իր ցերեկը, եւ Միաշաբթին (Կիրակին-շաբաթուան առաջին օրը) երեկոյն եւ առաւօտը՝ յարութիւն առաւ. ահաւասիկ պակսեցաւ Միաշաբթին ցերեկը: Ինչպէ՞ս քննէք եւ կատարէք, պատշաճ է որ ըսէք թէ Տէրը յարութիւն առաւ Երկուշաբթի (երկրորդ օրը շաբաթուան), եւ սուտ հանել աւետարանիչները, որոնք յարութիւնը եղաւ ըսին առաւօտեան եւ արեւածագին:

Բայց մենք պէտք է հաւատանք աւետարանիչներուն եւ հոգեկիր Սուրբ Հայրերուն, որոնք կ'ըսեն թէ յարութիւնը Միաշաբթի (Կիրակիի) մէջ եղաւ, եւ թէ երեք օրերը լրացան: Ինչպէս սուրբ Եփրեմ (Նուրին) կ'ըսէ թէ Ուրբաթը երկուքի բաժնուեցաւ խաւարումով եւ կրկին լուսաւորուելով: Եւ դարձեալ կ'ըսէ թէ, Տէրը փութացուց իր յարութիւնը՝ աշակերտներուն տկարութեան պատճառով, որովհետեւ Յուդա խեղդուեցաւ, Պետրոս ուրացաւ, եւ թերեւս ուրիշներ ալ նման բաներ ունենային, ասոր համար իր յարութեան ժամը կանուխ ըրաւ: Իսկ Յովհան Ոսկերեան եւ մեկնիչներէն ուրիշներ կ'ըսեն թէ Տէրը կանուխ յարութիւն առաւ, որպէսզի ցոյց տար թէ իր յարութիւնը հաւատալի էր եւ ոչ թէ կասկածելի, եւ թէ Անոր յամենալովը չկարծէին որ մարմինը կրնային գողնալ, եւ ժխտէին իր մեծաքանի գորութիւնը, ասոր համար մինչ պահակները մօտն էին զգուշաւոր պահպանութեամբ եւ վէմին վրայ կնիքը նոր էր, եւ կիններ տրտում նստած էին գերեզմանին դիմաց, եւ հրեաներ կը խոկային յարութեան ըլլալուն, կանուխ ըրաւ իր յարութիւնը, որպէսզի բոլորը միասին վկաներ ըլլային յարութեան, նախ քան ժամադրութեան ժամին հասնիլը: Պահապանները մօտն էին, կինները ամենէն

կանուխ տեսան, հրեաներ՝ որոնք պահապաններէն լսեցին, դրամ (արծաթ) կը խոստանային տալ անոնց, երկրաշարժ եղաւ եւ վէճը թաւայեցաւ, հրեշտակը աւետեց կիներուն, Տէրը երեւցաւ, աշակերտներ արագ ղրկուեցան Գալիլիա, եւ Հոն (Յիսուս) երեւցաւ անոնց:

Արդ, եթէ այս բոլորը եղան նախ քան երեք օրերուն լրանալը, եւ այսքան վկաներուն մէջ քահանայապետներ եւ դպիրներ կը ջանային սուտ ցոյց տալ յարութիւնը, եւ կը յայտարարէին թէ աշակերտները գողցան (մարմինը), որոնք երկիւղէն բաւականապէս ապահով չէին իրենց անձերուն, ապա ի՞նչ պիտի ըսէին (քահանայապետները) եթէ ուշանալով եւ պահապաններուն երթալէն ետք եղած ըլլար յարութիւնը, որովհետեւ երկրի սրտի մէջն (գետնին տակն) էր թաղուած Ան:

Իսկ օրուան սկիզբի մասին, թէ երեկոյն է թէ առաւօտը, պատշաճ չէ որ մեր անձերուն ապաւինինք եւ մեր կողմէն յառաջ բերենք խօսքը, այլ երթանք արարչութեան սկիզբը եւ մեծ մարգարէ Մովսէսին, որ կ'ըսէ, "Ի սկզբանէ արար Աստուած գերկին եւ գերկիր" (Ծննդ. Ա. 1): Ահաւասիկ երկինք ըսաւ բարձրին Համար, որ լոյսն է, որովհետեւ Հուր է կ'ըսուի, եւ անոր մէջ բնակողները՝ Հրեղէն (էականեր), ինչպէս մարգարէն կ'ըսէ, "Ձալաշտօնեայս իւր Հուր կիզելոյ" (Սաղմ. ՃԳ. 4), որոնք իրենց կայան ունին վերի արփին՝ արեգակի պարունակը: Արդարեւ լոյսը առաջին ցոյց տրուեցաւ եւ ոչ թէ վերջին. իսկ երկրորդին Համար, երկիրը գոյացաւ եւ երկնքի միջոցը վարագուրուեցաւ օդի խտութեամբ եւ երկրի ստուերները տարածուեցան (գործեցան) բոլոր ստեղծութեաններուն վրայ: Ասոր Համար Մովսէս դարձեալ կ'ըսէ Աստուծոյ խօսքը, թէ "Եղիցի լոյս" (Ծննդ. Ա. 3): Եւ լոյսը թափանցեց օդին մէջ, եւ տարրերուն ստուերները չքացան, թէպէտեւ արեգակը գոյացած չէր մինչեւ չորրորդ օրը, սակայն արեգակի փոխարէն, թափուած լոյսը կը տարածէր իր ճառագայթները մինչեւ տասներկու ժամերը օրուան, եւ ապա տեղի տալով կ'ամփոփուէր վերի եթերին մէջ եւ ստուերները յառաջ գալով գիշեր կ'ըլլար:

Ասոր Համար Մովսէս ըսաւ, թէ Աստուած լոյսը կոչեց ցերեկ (տիւ), եւ խաւարը՝ գիշեր, եւ չըսաւ օր, մինչեւ որ չլրանար գիշերուան 12 ժամը, եւ երբ երեւցաւ առաւօտը՝ երկրորդ օրուան սկիզբը, եւ ապա ըսաւ օր առաջին: Արդ, եթէ գիշերը սկիզբն է օրուան, ինչո՞ւ երեկոյն անցնելէն ետք, երկրորդ օր չըսաւ, այլ՝ օր մէկ. որովհետեւ անկէ (առաջին օրէն) ետք ըսաւ թէ, Ան ստեղծեց երկնքի Հաստատութիւնը (օդի եւ երկնքի միջոցը), որ կ'երեւի եւ բոլորին յայտնի է՝ թէ ստեղծուած երկրորդ օրն է: Բայց աստուածային խօսքը կը լռէ "օր" անունը ըսելէ մինչեւ երկրորդ գիշերին լրանալը եւ սկիզբը երրորդ օրուան, ապա կ'ըսէ գայն երկրորդ օրը:

Եւ ասկէ ետք կը պատմէ Համատարած ջուրին Հաւաքուիլը, բոյսերուն եւ տունկերուն երեւնալը, եւ դաշտերուն խոտ բուսնիլը, եւ անոնք երրորդ օրուան ստեղծութեաններն են, որոնց առընթեր չղրոշմեց օր անունը մինչեւ (բոլորին) մէկտեղուիլը երրորդ գիշերին, եւ ապա, չորրորդ օրուան մտնելուն, գայն կը կոչէ երրորդ օր: Ասկէ ետք (կը յիշէ) լուսաւոր (մարմինները) թէ, "Արար Աստուած զլուսաւորն մեծ յիշխանութիւն տուրնջեան եւ զլուսաւորն փոքր յիշխանութիւն գիշերոյ, եւ զաստեղս" (Ծննդ. Ա. 16), որ եւ մեծ տխմարներուն իսկ յայտնի է՝ թէ չորրորդ օրը ստեղծուեցան լուսաւոր տարրերը, որուն (օր) անունը չբացայայտեց մինչեւ չորրորդ օրուան լրանալուն եւ Հինգերորդ ցերեկուան սկիզբը, ապա կը կոչէ մինչեւ չորրորդ օրուան լրանալուն եւ ջրային գեոուններուն եւ չորրորդ օր: Եւ այդ տեղ կը պատմէ թռչուններուն եւ ջրային գեոուններուն եւ ծովային կենդանիներուն ստեղծագործութիւնը, որ Հինգերորդ օրուան գործ է, որուն (օր) անունը չականարկեց մինչեւ Հինգերորդ գիշերուան աւարտիլը եւ որուն (օր) անունը չականարկեց մինչեւ Հինգերորդ գիշերուան աւարտիլը եւ վեցերորդ օրուան սկիզբը, ապա ըսաւ Հինգերորդ օր: Եւ այստեղ կ'ըսէ՝

գազաններու և սողուններուն ըլլալը, և անասուններուն կենդանաստեղծութիւնը (բազմանալը) և մարդը, ըստ Աստուծոյ պատկերին ըլլալը:

Արդ, որո՞ւ յայտնի չէ թէ մարդը Աստուծոյ ձեռքով ստեղծուեցաւ վեցերորդ օրուան մէջ, որ, սակայն, առնթեր չունի ցերեկ (տիւն) անունը, ուր և կ'ըսուի թէ Ան իշխանութիւն տուաւ նախաստեղծ մարդուն բոլոր երկրածին կենդանիներուն վրայ, ջրային գեոուններուն, ջրաթոփ թռչուններուն, և հողածին տունկերուն և մրգաբեր ծառերուն վրայ, և երեկոյ եղաւ, և զանց ըրաւ օր (յիշելը) մինչեւ առաւօտ՝ եօթներորդ օրուան սկիզբը, ապա ըսաւ վեցերորդ օր, երբ գիշերային մասերը (ժամերը) լրացան, և նոյն տեղը ըսաւ, "Կատարեցան երկինք և երկիր և երկիր և ամենայն զարդ նոցա", և "Կատարեաց զամենայն զգործ իւր զոր արար. և հանգեաւ յաւուրն եօթներորդի յամենայն գործոց իւրոց, զոր սկսաւ առնել Աստուած" (Մենդ. Բ. 1, 2): Արդ, այստեղ ո՞ւր է գիշերին մեծ ըլլալը (երկցութիւնը), ո՞վ յաւէտ իմաստուններ և յիմարներ:

Եւ դարձեալ, նոյն ինքն Մովսէս աստուածային պատժական հրամանին և համաջինջ նաւակոծութեան ժամանակ կը գրէ, "Եղեւ անձրեւ քառասուն օր և քառասուն գիշեր" (Մենդ. է. 12): Այստեղ իսկ ան չփոխեց կարգը, թէպէտեւ աստղեր չէին երեւեր: Եւ երբ ջրհեղեղը վերջացաւ, Աստուած նոյին ուխտեց անցած (հին) կարգերը, ըսելով, "Յուրտ և սոթ, ամառ և գարուն, զտիւ և զգիշեր մի՛ դադարեցնեն" (Մենդ. Ը. 22): Եւ Մովսէս օրէնքներու կտակը տրուելու մասին այսպէս կը գրէ. "Եղեւ յետ քառասուն տուրնջեան և քառասուն գիշերոյ, ետ ինձ Աստուած զերկոսին տախտակս քարեղէնս". և դարձեալ թէ, "Ջրառասուն տիւ և զքառասուն գիշեր հաց ոչ կերայ և ջուր ոչ արբի" (Բ. Օրնց. Թ. 11, 9): Այս ըստածներուն մէջ ոչ մէկ գիշեր առաջ չանցաւ ցերեկէն:

Իսկ Յօբի գրքին մէջ (Բ. 13) կ'ըսէ, թէ իր բարեկամները զալով կը նստէին իր շուրջը իննը ցերեկ և իննը գիշեր. իսկ Դաւիթ մարգարէի սաղմոսին խօսքը (Ա. 2) երանի կու տայ անոնց, որոնք կը մտաբերեն Տիրոջ օրէնքները ցերեկ և գիշեր. և թէ "Արար զարեգակն յիշխանութիւն տուրնջեան և զլուսին իշխան գիշերոյ" (Սղմ. ՃԼԵ. 8-9) և դարձեալ թէ, "Ի տուէ կարգացի և ի գիշերի առաջի քո (Սղմ. 2է. 2). և թէ "Արեգակն ի տուէ քեզ մի՛ մեղիցէ և մի՛ լուսինն ի գիշերի" (Սաղմ. ՃԻ. 6): Իսկ համարձակախօս Եսայի (մարգարէն) Աստուծոյ առջեւ (Անոր անունով) կ'աղաղակէ և կ'ըսէ. "Ես եմ Աստուած որ արարի զլոյս և հաստատեցի զխաւար" (Եսայի Խէ. 7). և արդարացած ժողովուրդին կ'ըսէ, "Ոչ եղիցի քեզ արեգակն ի լոյս տուրնջեան և ոչ լուսինն ի փայլումն գիշերոյ" (Եսայի 4. 19): Իսկ աւելի վերջի մարգարէն Երեմիա՝ կ'ըսէ, "Տէր, Տէր զօրութեանց որ ետ զարեգակն ի լոյս տուրնջեան և զաստեղս և զլուսին ի լոյս գիշերոյ" (Երեմիա ԼԱ. 35): Դարձեալ կ'ըսէ, թէ ցերեկուան լոյսը պիտի չընեն, և Դաւիթի զաւակին իշխանութիւնը (պետութիւնը) պիտի անարգուի (ԼԳ. 20,25): Եւ երջանիկ Մանուկները (Սեղաք, Միսաք և Աբեղնագով) իրենց օրհնաբանութեան մէջ առին նախ երկինքը և երկնայինները, և ապա իջնելով երկրաւորներուն, նախ ըսին ցերեկը և ապա գիշերը և յետոյ լոյսը և խաւարը (Դանիէլ Գ. 58-70): Իսկ Նորի (Կտակարանի) մէջ աւետարանիչներ յայտնի ցոյց կուտան լոյսը օրուան սկիզբ և ոչ թէ խաւարը: Նախ Մատթէոս, որ մկրտութենէն ետք կը գրէ Տիրոջ մասին, թէ Ան պահեցողութիւն ըրաւ քառասուն օր և քառասուն գիշեր, ապա անօթեցաւ (Դ. 2): Իսկ Յովհաննէս կը գրէ Անոր ճանապարհորդութիւնները, ըսելով, "Եւ եղեւ նմա անցանել ընդ Սամարիա, և էր ժամ իրբեւ վեցերորդ, և Յիսուս վաստակեալ նստէր ի վերայ աղբերն" (Դ. 4,6): Եւ դարձեալ, նոյն ինքն Տէրը կ'ըսէր Թովմասին, երբ ան Հրէաստան երթալու կը վախնար. թէ "Ոչ երկոտասան ժամ է աւուր. եթէ ոք գնայ ի տուրնջեան, ոչ գայթակղի... (իսկ) որ գնայ գիշերի, գայթակղի" (Յով. ԺԱ. 9-10):

Եւ թէ ան (աւետարանիչը) կ'ըսէ Տիրոջ չարչարանքի ժամը " էր ուրբաթ զատիկին եւ էր ժամ վեցերորդ, եւ Հանին զնա ի խաչ" (Յով. ԺԹ. 14). եւ դարձեալ թէ՝ "Ի վեցերորդ ժամուն խաւար եղեւ ի վերայ երկրի" (Ղուկ. ԻԳ. 44): Եթէ, ինչպէս որ դուք կը կարծէք, երեկոյն է օրուան սկիզբը, եւ խաւարին օրը վեցերորդ ժամն էր, ապա ինչպէս գիշերուան մէջ խաւար եղաւ, կամ ի՞նչպէս արեգակը խաւարեցաւ, որովհետեւ գիշերուան մէջ արեգակը ոչ կ'երեւի եւ ոչ կը խաւարի: Իսկ սուրբ աւետարանիչներ, Միածնի յարութեան աւետիսը պատմած ժամանակ, յայտնապէս ցոյց կուտան օրուան բաժանումը, որովհետեւ Մատթէոս կ'ըսէ, "Յերեկոյին շաբաթին յորում լուսանայր միաշաբաթին" (ԻԸ. 1). տե՛ս, Շաբաթի երեկոյն ըսաւ, եւ՝ միաշաբաթի լուսնայր: Իսկ Մարկոս աւելի յայտնապէս կ'ըսէ, թէ "Իբրեւ անց շաբաթն, պատրաստեցին խունկս եւ եւղս, եւ ընդ առաւօտս միաշաբաթին գան ի գերեզմանն" (ԺԶ. 1-3): Նոյնպէս եւ Ղուկաս կ'ըսէ (ԻԴ. 1):

Իսկ Յովհաննէս, յարութեան ժամէն ետք, Անոր գալը աշակերտներուն մօտ՝ դռները փակ, կ'ըսէ, "էր երեկոյ միաշաբաթեոջ աւուրն, եւ դրօքն փակելովք եկն, ուր էին ժողովեալ աշակերտքն" (Ի. 19). տե՛ս, միաշաբաթի երեկոյն ըսաւ, եւ ոչ թէ՝ երկուշաբթի: Արդ, մարգարէներու եւ աւետարանիչներու այսքան վկաններէն ետք, ո՛ր է գիշերուան մեծ ըլլալը (երիցութիւնը): Արդ, ստախօս լեզուներ անշնորհ խօսեցան Սուրբ Հոգիի եւ Աստուծոյ Հրամաններուն դէմ, եւ պապանձեցուին իրենց Հակառակող խոհական մտքերը, որոնք Հին եւ նոր կտակարաններուն մէջ ցոյց կու տան լոյսը առաջին ստեղծագործութիւնը, եւ ցերեկը՝ օրուան սկիզբ եւ ապա՝ գիշերը: Այս մասին այսքանը շատ ըլլայ թող:

Մնունդ եւ Աստուածայայտնութիւն

Իսկ այն Հարցումիդ մասին թէ՛ մենք ծնունդը եւ յայտնութիւնը միատեղ կը տօնենք, ինչպէս նախ քան Քաղկեդոնի ժողովի Հայրերը կ'ընէին: Այդ Հայրերը մեզի այդպէս սորվեցուցին եւ կանոնեցին. արժան է եւ քեզ ուղիղը խոստովանիլ՝ այն որ ունինք Նիկիոյ ժողովի 218 Հայրապետներէն, եւ կամ Կոստանդնուպոլսոյ ժողովի 150 Հայրապետներէն, եւ Եփեսոսի ժողովի 200 Հայրապետներէն: Արդ, եթէ ասոնք խոտելի են (կ'ըսէք) եւ կը մերժէք, եւ կը դաւանիք Քաղկեդոնի ժողովը, այդպիսով դուք փոխանակ աստուածապաշտ ըլլալու, կ'ըլլաք մարդապաշտ: Իսկ այն բնութիւնը, սովորութիւնը կամ ուսումը զոր կ'ըսէք, արարածներու Համար է եւ ոչ թէ՛ արարիչի մը Համար: Դուք ինչո՞ւ չէք Հաւատար Գաբրիէլին (Հրեշտակապետին), որ ըսաւ կոյսին թէ, "Հոգին Սուրբ եկեացէ ի քեզ, եւ զօրութիւն Բարձրելոյն Հովանացի ի քեզ" եւ թէ "Որ ծնանելոցն է սուրբ է, եւ որդի Բարձրելոյն կոչեացի", եւ դարձեալ կ'ըսէ Յովսէփին թէ, "Մի երկնչիր առնուլ առ քեզ զՄարիամ կին քո, զի որ ի նմա ծնեալ է ի Հոգւոյն Սրբոյ է" (Ղուկ. Ա. 35, Մատթ. Ա. 20): Արդ, ան չըսաւ յղացուեցաւ կամ ստեղծուեցաւ, այլ թէ՛ ծնաւ, որովհետեւ աստուածային գործ էր այդ եւ ոչ թէ (մարդկային) բնութեան կամ սովորական ծնունդ: Որովհետեւ, եթէ սովորական կամ բնութեան կիրքեր ըլլային Հոն, Հրեշտակը պէտք էր ըսեր, անոր մէջ եղածը սաղմն է որ կը ստեղծուի. որովհետեւ, վեց օրուան մէջ սաղմը կ'արիւնանայ եւ ապա, քառասուն օր ետք, գոյացած բոլոր անդամները կը շնչաւորուին, որ սովորական է բնութեան եւ ոչ թէ աստուածային գործ: Իսկ Քրիստոսի պարագային, այդ այդպէս չեղաւ, այլ երբ Հրեշտակապետը ըսաւ, "Հոգին Սուրբ եկեացէ ի քեզ", Բանն Աստուած բոլոր անդամներով եւ շունչով գոյացաւ:

Դուք գրած էիք նաեւ թէ Հռոմայեցւոց, Յունաց, Եգիպտացւոց եւ Ասորւոց եկեղեցիներուն մէջ այս տօները Հաստատուեցան ոչ թէ անգիտութեամբ, այլ իմաստուն վարդապետներէ եւ կանոններէ: Հիմա, ես ձեզի պիտի ըսեմ թէ Յոյներ

ո՞ր վարդապետներէ ստացան զանոնք, որոնց եւ դուն յետոյ աշակերտեցար: Արտեմոն ստանուն մէկը, Յովհաննէս աւետարանիչի աշակերտ, որոմ սերմանեց աւետարանիչներու եւ առաքեալներու գեղեցիկ սերմին վրայ, ինչպէս սատանան սկիզբը Ադամին տուաւ աստուածանալու յոյսը, եւ ասոր համար հեշտութեամբ մտիկ ըրին իրեն: Անոնք, որոնք ընդունիցին զինք, ոչ թէ տօնասիրութեան կամ փառք սեպելու համար բաժնեցին տօնը երեքի՝ Աւետման, Մանդեան եւ Մկրտութեան, այլ՝ հեշտասիրութեան եւ որովայնամոլութեան համար: Եւ ասոր համար կ'ըսեն Եղիսաբէթի յղութիւնը եղաւ Եօթներորդ ամսուան՝ Թշրինի 10-ին քաւութեան տօնին, որ է Սեպտեմբեր 25 եւ անկէ մինչեւ Մարտ 25-ը կը հաշուեն իննը ամիս եւ հինգ օր, ուր տեղի ունեցաւ կոյսին աւետումը, եւ անկէ մինչեւ 25 Դեկտեմբեր կը հաշուեն իննը ամիս եւ 5 օր՝ կոյսի յղութեան եւ ծննդեան, իսկ անկէ 12 օր ետք կը կատարեն յայտնութիւնը՝ Յունուար վեցին:

Արդ, ճշմարիտ եւ ուղղափառ քրիստոնեաններուն յարմար չէ հաւանիլ խոտոր հերձուածին՝ Արտեմոնի, որ հակառակելով սուրբ աւետարանիչներուն, ըսաւ թէ Եղիսաբէթի յղութիւնը եղաւ Թշրին ամսի 10-ին՝ Քաւութեան տօնին օրը, որ անտեղի է: Որովհետեւ, ինչպէս կարելի էր քահանայապետին, այնպիսի սոսկալի տեսիլքէն եւ Սրբութիւն Սրբոց մտնելէն ետք, երթալ իր կնոջ, քանի որ բոլոր Իսրայէլը, Հրէաստանի եւ Գալիլիոյ քաղաքներէն, գլխաւոր տօներուն՝ քաւութեան եւ տաղաւարահարաց առիթով, կը հաւաքուէին նուէրներով եւ զոհերով: Զաքարիա նուիրողն էր այդ ընծաներուն եւ զոհերուն, ինչպէս այդ բոլորը թողուց ան եւ գնաց իր կնոջ: Նոյնպէս եւ Հեղիի որդիները, որոնք անբուժելի պատիժով պատժուեցան իրենց ծառայութեան օրերուն՝ անմիտ ծուլութեան (եւ անհոգութեան) համար (Ա. Թագ. Դ. 17): Եւ Զաքարիա ինչո՞ւ ակնկալէր նման բան մը իրեն համար քաւութեան տօնին, որ տարուան մէջ մէկ անգամ կը մտնէր Սրբութիւն Սրբոց՝ օրինակ Քրիստոսի մէկ անգամ զոհուելուն, եւ այդպիսի խորհրդաւոր օրուան խորհրդակատարը երթար իր կնոջ մօտենալու:

Եւ դարձեալ, Եօթնօրեայ տաղաւարահարաց զոհերը եւ նուէրները որոնք օրինակ էին աշխարհի Եօթնօրեայ տօներուն (տաղաւարահարաց), այդպիսի նշանաւոր տօնը (ինչպէս) պանդուխտ թողուր եւ երթար իր կնոջ: Ասով հանդերձ, Զաքարիայի տունը Երուսաղէմի մէջ չէր, այլ Յուդայի վիճակին լեռնակողմը, ինչպէս Ղուկաս աւետարանիչ կը վկայէ, թէ "Յաւուրսն յայնոսիկ յարուցեալ Մարիամ փութանակի գնաց ի լեռնակողմն քաղաք մի Յուդայ, եւ եմուտ ի տուն Զաքարիայ եւ ետ ողջոյն Եղիսաբէթի" (Ղուկ. Ա. 39, 40). եւ դարձեալ կ'ըսէ, թէ "Յետ կատարելոյ աւուրցն այնոցիկ գնաց ի տուն իւր Զաքարիա", եւ դարձեալ, թէ "Իբրեւ լցան աւուրք պաշտաման նորա" (Ա. 23):

Աւետարանիչը պաշտամունքի օրեր կը կոչէ քաւութեան տօնը եւ տաղաւարահարացը, որ Իսրայէլ միասին կը տօնէր զանոնք: Մաքրութեան տօնը կը սկսէր Թշրին ամսուան տասին եւ կը վերջանար նոյն ամսի 15-ին, իսկ տաղաւարահարացը կը սկսէր Թշրին ամսուան 15-ին եւ կը վերջանար նոյն ամսի 22-ին, եւ ապա ժողովուրդը կ'արձակուէր տուն: Ասոր համար Ղուկաս աւետարանիչ կը գրէ, թէ այդ օրերէն ետք, որ է 12 օրեր՝ երկու տօներուն համար, Զաքարիա գնաց իր տունը, եւ Եղիսաբէթի յղութիւնը եղաւ Թշրին ամսի 23-ին, որ կ'ընէ Հոկտեմբեր ամսի ինը: Այս օրէն մինչեւ կոյսի աւետումը՝ Նիսան ամսի 15-ը, որ է Ապրիլի 7-ը, վեց ամիս է ըստ Գաբրիէլի (հրեշտակի) խօսքին, եւ մինչեւ ծնունդը՝ Յունուարի 6-ը, իննը ամիս եւ հինգ օր է, ըստ անդրանկածնութեան: Եւ նոյն թուականին որ ծնաւ, այդ նոյն ամսուան թուականին ալ (30 տարի ետք) ան մկրտուեցաւ, ըստ Ղուկաս աւետարանիչի վկայութեան, որ կը գրէ թէ, " Ինքն Յիսուս էր ամաց իբրեւ երեսնից սկսեալ" (Ղուկ. Գ. 23):

Արդ, "սկսեալ" ըսելով ցոյց կուտայ 30-րդ տարին՝ յայտնապէս մկրտութեան Յունուար 6-ին եղած ըլլալը, որովհետեւ, ըստ տոմարական արուեստին, 29 տարին անցնելէն ետք 30-րդ տարին կը հանդիպի նոյն օրը, ինչպէս սքանչելին Անդրէաս (տոմարագէտը) ցոյց կուտայ իր 200-եակի ժամանակաշրջանի երրորդ կանոնին մէջ՝ տօնել արարչութեան օրը, աւետումը եւ ծնունդը ամէն տարի իրենց ամիսներու թուականին՝ Նիսան 15-ին, Ապրիլի 7-ին եւ Յունուարի 6-ին, այսինքն բերելով զանոնք ամսուան միեւնոյն թուականին: Այսպէս, ծնունդը եւ մկրտութիւնը, ա՛յն ամսի թուականին որ Ան ծնաւ, նոյն թուականին ալ մկրտուեցաւ Յորդանանի մէջ Յովհաննէսի կողմէ, որ Հայրը վկայեց վերէն, ըսելով, "Դա է որդի իմ սիրելի, եւ Հոգին, աղանակերպ ի վերայ իջեալ փառակցին իւրոյ" (Մատթ. Գ. 16-17), ցոյց կուտար Աստուծոյ գաղը եւ աշխարհի մեղքը վերացնողը: Այս պատճառով, Տեառնեղբայր Յակոբոս եւ անոր փոխանորդը (աթոռակալը) Կիրեղ, նոյն օրուան մէջ՝ Յունուար 6-ին կարգաւորեցին ծնունդը եւ մկրտութիւնը, որպէսզի սքանչելի խորհուրդը չբաժանուի: Հաւատարիմ Աստուածաբանը իր "Երախայիցն" վարդապետութեան մէջ ըսած է, թէ "Այս խօսքը երեք ծնունդներ կը ճանչցնէ մեզի՝ մարմնէն, մկրտութենէն եւ յարութենէն, որ իմ Քրիստոսս անձամբ ունեցաւ զանոնք":

Արդ, տեսէք՝ թէ Ան (Քրիստոս) ինչպէս կը զարտորոշէ զանոնք. առաջինը՝ սկսնական եւ կենդանի (չունչ) փչելով, երկրորդը՝ մարմնանալով եւ մկրտութեամբ, իսկ երրորդը՝ յարութեամբ, որ ինք սկսաւ: Ուրեմն, Քրիստոսի առաջին ծնունդը ա՛յս է, կոյսի որովայնին մէջ Սուրբ Հոգիէն, որ առաջին եւ կենդանի փչումն է, որովհետեւ, երբ Գաբրիէլ Հրեշտակ ըսաւ. "Հոգին Սուրբ եկեսցէ ի քեզ" (Ղուկ. Ա. 35.), Բանը յառաջ եկաւ եւ "չարտեց" իր մարմինը, քանի որ, ոչ թէ ըստ մարդկային բնութեան եւ զարգացման սակաւ առ սակաւ կը ստեղծագործուէր տէրունական մարմինը, այլ իբրեւ քառասնօրեայ իսկոյն գոյացաւ, որ առաջին ծնունդ կը կոչէ: Հրեշտակը վկայ է ասոր, որ նախ քան անոր երեւելիօրէն մարմնէն ծնիլը, ըսաւ, թէ "Յովսէփ որդի Դաւթի մի՛ երկնչիր առնուլ առ քեզ զՄարիամ կին քո, զի որ ի նմա ծնեալ է ի Հոգւոյն Սրբոյ է". ինչպէս եւ Բարսեղ Կեսարացին կը մեկնէ Հրեշտակին խօսքը, թէ ինչո՞ւ ծնաւ ըսաւ եւ ոչ թէ ստեղծուեցաւ: Իսկ երկրորդ ծնունդը՝ մարմնանալն է, այսինքն կոյսէն մարմնով յառաջ գալը, եւ մկրտութիւնը, որ առանց բաժնելու կ'ըսէ զանոնք:

Արդ, թող ամչնայ Արտեմոն, եւ ամօթ քաղկեդոնի ժողովին, որովհետեւ, անոնք չեն կրնար Քրիստոսի մկրտութիւնը առանձին տօն ցոյց տալ, ոչ Յակոբոս Տեառնեղբօրէ, ոչ Կիրեղէ, ոչ ալ մէկը կրնար գտնել զայն ընթերծուածներէն, թէպէտեւ աւետարանները, առաքեալները, եւ Ղուկասի գործք Առաքելոցը (պրակք) կը գրեն Քրիստոսի մկրտութիւնը, բայց կանոն չսահմանեցին տօնել զայն ինչպէս ծնունդը, որովհետեւ, մկրտութիւնը ծննդեան մէջ ըլլալուն, զայն բաժնելու կանոն չսահմանեցին: Մեծն Բարսեղ վկայ է, որ իր "Հաւատոց" գրութեան մէջ այսպէս կ'ըսէ, "Քրիստոնէութեան մեծերը եւ գլխաւորները չգրեցին այդ բաները, այլ՝ աւանդութեամբ, անոնց գործադրելէն եւ օրինակէն ունինք զանոնք: Եւ ասոնք այլ՝ աւանդութեամբ, անոնց գործադրելէն եւ օրինակէն ունինք զանոնք: Եւ ասոնք են դէպի արեւելք աղօթելը. մկրտութիւնը, սուրբ իւղը՝ որ միւռոն կ'անուանենք, բոլոր աստիճաններու ձեռնադրութիւնները, եւ ուրիշներ":

Արդ, գիտենք թէ Ան յայտնուեցաւ մկրտութեան պահուն, բայց ծննդեան ժամանակ ինչո՞ւ թաքուն մնաց: Ո՞վ բաժանողներ, ո՞չ արդեօք Ան յայտնուեցաւ ծննդեան ժամանակ երկնաւորներուն եւ երկրաւորներուն: Ան յայտնուեցաւ Հրեշտակներուն՝ երկնքի մէջ, ան յայտնուեցաւ Հովիւներուն՝ Հրեշտակներուն կողմէ, եւ ասոնց կողմէ ան յայտնուեցաւ մոգերուն, իսկ մսուրին եւ քարայրին մէջ յայտնուեցաւ անբաններուն (կենդանիներուն): Ա՛յս է Քրիստոսի ծննդեան եւ

յայտնութեան տօնը, որ մեծն Գրիգոր Աստուածաբանի բարձրախօս ձայնը՝ իր "Մենդեան ճառ"ին մէջ, կ'ըսէ. "Այժմ Աստուծոյ յայտնութեան տօնն է, որովհետեւ, Աստուած երեւցաւ՝ մարդ ծնելով": Դարձեալ, նոյն այդ ճառը կը վերագրէ քրիստոսի յայտնութեան մասին, եւ կը սկսի ծնունդով թէ, Քրիստոս ծնաւ եւ այդ մէկ օրուան մկրտութեան ճառին մէջ կ'ըսէ, թէ մկրտութեան օր է այսօր: (Այստեղ) դատողութիւն ընել (վաստակել) պէտք է. ան չըսաւ թէ յայտնութեան օր է այս, թէպէտեւ է, որովհետեւ յայտնութիւնը կը ճանչնայ ծնունդ: Եւ Բասիլիոս Քրիստոսի ծննդեան մասին իր ճառի վերջաւորութեան մօտ աւելի յայտնօրէն կ'ըսէ, թէ "Մեր այս տօնին տանք Աստուածայայտնութիւն անունը": Սուրբ Հայրերէ եւ վարդապետներէ գրուածքներ շատ կան յայտնութեան մասին, բայց մենք կը սիրենք չափաւորութիւն եւ կը դադրեցնենք մեր խօսքերը:

Արդ, գանք ուղիղ ձեր խոստովանութեան, որով (կ'ըսէք թէ) մեզի հետ կը միաբանիք, բայց եղծուած (արարողական) կարգերով քաղկեդոնականներուն ըրածներուն կը հետեւիք, որմէ ոչ օգուտ եւ ոչ փրկութիւն կայ: Ինչ օգուտ է բերանով խոստովանիլ եւ գործերով ուրանալ, որովհետեւ, "Հաւատք առանց գործոց մեռեալ են, որպէս եւ գործք առանց Հաւատոց" (Յակոբոս Բ. 26): Պէտք է երեմիա (մարգարէի) Հոգիով Հառաչեմ ձեր անզգայ Հիւանդութեան եւ անգտանելի կորուստին վրայ, որովհետեւ, երկիրը ունեցաւ երկունք եւ ծնաւ ազգ մը ամբողջ, որ տգիտութիւնը եւ հին հերետիկոսներու հինցած սովորութիւնը կորսնցուցին զինք: Այդպիսիներուն համար իմաստունը հեռուէն եւ բարձրէն կ'աղաղակէ, "Նայէ ըրածիդ, երեւցածը թերեւս ուլերու ճամբայ է". առանց ընտրած ըլլալու, սակայն, ձեզմէ շատերուն ուղեկցելով կը հետեւիք՝ ընթանալով այդ ընդարձակ պողոտայէն, որովհետեւ շատ են կանչուածները եւ սակաւ են ընտրեալները: Զեղի ինչ օգուտ կայ ուլերու շատութենէն, եւ կամ չա՜՜՜՜ ձախակողմեաններու բազմութենէն:

Արդ, ընտրեցէք սակաւ ցորենը եւ ոչ թէ շատութիւնը յարդին, որ նիւթ է յաւիտենական կրակին, որ կը նուազի յունական յոխորտանքի ամբարտաւանութեան քամիէն: Յոյներ, արգարեւ, անհնազանդ (անհաւանութեան) որդիներ են, որոնք եղծեցին առաքեալներու եւ վարդապետներու Հաւատքի ուղիղ խոստովանութիւնը, եւ չմնացին Տիրոջ ուխտին մէջ: Անոնք չկամեցան ընթանալ ըստ Աստուծոյ պատուիրաններուն, իմաստուններ եղան իրենց անձերուն համար, եւ խորհրդականներ՝ իրենց աչքերուն առաջ, եւ չհնազանդեցան Որդիի մասին ըսողին (առաքեալին), որ ըսաւ թէ, "Որ ոչ Հաւատայ Որդւոյ, ոչ տեսցէ զկեանս, եթէ բարկութիւնն Աստուծոյ մնայ ի վերայ նորա" (Յովհ. Գ. 36): Անոնք կարծեցին պատուել զինք աւելի տօներով եւ արարողութիւններով, բայց ինկան առաքեալի նզովքին տակ, որ ըսաւ, "Թէ որ աւետարանեսցէ ձեզ աւելի քան զոր առէքն, նզովեալ լիցի" (Փաղ. Ա. 9):

Արդ, դուք որ կտրուկ կերպով կը փախչիք անոնց մարգաղաւան խոստովանութենէն, ձեզի համար (այլեւս) ինչ է տօներուն եւ արարողութեանց օրինակը. ինչո՞ւ (հաղորդութեան) Որհնորդի կատարումով կը հաղորդուիք ապականած խառնուածով Քրիստոսի անապական մարմնին, եւ ցոյց կու տաք անմահն Աստուած՝ մահկանացու մարդ, եւ կ'ապաւինիք մարդու եւ ոչ թէ Աստուծոյ. ուստի, անէծք է այդ եւ ոչ օրհնութիւն, որովհետեւ գրուած է թէ, "Անիծեալ որ եղ զյոյս իւր ի մարդ" (Երեմիա Ժէ. 5), որոնց կը սպառնայ Տարսոնացիին (Պօղոս առաքեալին) խօսքը, թէ՜ "Ան որ կ'արհամարէր Մովսէսի օրէնքները, առանց ողորմութեան երկու կամ երեք վկաներով կը մեռնէր, իսկ որչափ սաստիկ պատիժներու արժանի պիտի համարէք զայն՝ որ ոտնահարեց Աստուծոյ որդին, եւ խառնակ համարեց նոր ուխտի արիւնը, որով սրբուեցաւ, եւ հակառակեցաւ շնորհքի Հոգիին" (Եբր. Ժ. 28). եւ դարձեալ թէ, "Իմ են

վրէժխնդրութիւնք", կ'ըսէ Տէրը, եւ թէ " Կենդանի Աստուծոյ ձեռքին մէջ իյնալու վախը մեծ է" (Եբր. Ժ. 30, 31): Վախցէք, սիրելիներ, կ'աղաչեմ աճապառեցէք ազատելու այդպիսի ահռելի սպառնալիքներէն. որովհետեւ՝ անոնք, որոնք կամակից են՝ պիտի դատուին ըստ Պօղոս (առաքեալի) խօսքին, որքա՛ն աւելի ծանր պիտի ըլլայ անոնց համար, որոնք կ'ընեն նոյնը, կը յարգեն, կը պատուեն եւ կ'ընդունին այդ բաները, որոնցմէ դուրս ենք մենք: (Եսայի) մարգարէն կ'աղաղակէ, թէ "անոնց որոշը պիտի չմեռնի, եւ անոնց կրակը պիտի չմարի, եւ անոնք ամէն մարմնի զգուելի պիտի ըլլան" (ԿԶ. 24):

Եւ դուք բոլոր հովիւներդ եւ ձեր հօտերը Տիրոջմով եւ անոր զօրութեամբ փախէք անոնցմէ, մահացու եւ օտար արօտէն, բնակելու դալար վայրի մէջ, եւ սնանելու հանդարտ ջուրերու մօտ, ուղիղ կեանք վարելու եւ ըլլալու արդար գործերու մէջ, ըստ մեր Հօր Աստուծոյ կամքին (Սաղմ. ԻԲ. 2-3), եւ Միածնի փառքին համար: Փառք պատիւ եւ իշխանութիւն Անոր եւ անոր հետ Հօր եւ Կենդանարար Սուրբ Հոգիին, այժմ եւ միշտ, եւ յաւիտեանս յաւիտենից:

ԹԱՐԳՄԱՆԵՅ ԳՐԱԲԱՐԷ.

ՍԱՄՈՒԷԼ Ծ. ՎՐԴ. ԱՂՈՅԵԱՆ